

MEVLANA'NIN *MECÂLİS-İ SEB'A*'DA KULLANDIĞI HADİSLER VE YORUMLARI

Dr. Mehmet DİLEK*

Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis), adından da anlaşılacağı üzere Mevlâna'nın yedi meclisi'nin, yedi vaazı'nın not edilmesinden meydana gelmiştir. Mevlâna'nın vaazları, Çelebi Hüsameddin veya oğlu Sultan Veled tarafından not edilmiş, ancak özüne dokunulmamak kaydı ile eklentiler yapılmıştır. Eserin düzenlemesi yapıldıktan sonra Mevlâna'nın tashihinden geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Mevlâna yedi meclisinde her bölüme "Hamd ü sena" ve "Münacaat" ile başlamakta, açıklanacak konuları ve tasavvufî görüşlerini hikaye ve şiirlerle cazip hale getirmektedir. Mecâlis-i Seb'a'da her meclis Arapça bir hutbeyle başlar. Hutbede Allah'a hamd, O'nun kudret ve yüceliğinin zikri, Hz. Peygambere salât ve selam ile sahabelerine selam yer alır. Hutbeyi nispeten daha edebi cümlelerden oluşan dua ve yakanış(münacat) bölümü izler ve duanın ardından bir hadisin şerhi etrafında gelişen asıl vaaza geçilir. Vaazda seçilen hadisin işaret ettiği hususlar, kimi âyet, hadis ve şiirlerle desteklenerek anlatılır. Zaman zaman da hikâyelerle konu pekiştirilir. Her meclis Allaha hamd ve Peygamber ve ashabına selam ile bitirilir. Mecâlis'deki giriş bölümlerinde yer alan hutbeler ile âyet ve hadis metinleri ve kimi beyitler Arapçadır. Bunun dışında eserin dili, münacatlar ayrı tutulacak olursa, o günkü halk Farsçasının özelliklerini barındırmaktadır.¹

Mevlana konuşmasına hadislerle başlamasının sebebini şöyle açıklar: "Başlangıçta Âdemoğullarının efendisinin güzel hadislerinden bir hadisle açış yapmak, Milletin âlimleriyle ümmetin vâizlerinin gelenegidir. Şimdi bu samimi duacı da aynı doğru yol üzere yürümek ve o sağlam ve aydınlık izden ilerlemek ister."²

Mecâlis-i Seb'a'da 40 civarından hadis vardır. Bunlardan bir kısmı asıl şerhe konu olan hadistir. Diğerleri ise konu gereği açıklamak için kullanılan hadislerdir. Bu tebliğde asıl olarak şerhettiği hadisler incelenmiş ve Mevlana'nın hadis yorum metodu tespit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ MECLİS

Mevlana birinci meclisine başlarken hamdele salveleden sonra bir münacat ile mukaddeme yapar. Sonra da: "Vaaza o korkutucu müjdeleyici, benzersiz korkutucu, resullerin efendisi, göğün ve yerin ışığı Mustafa'nın, *Allahın salât ve selamı üzerine olsun*, hadislerinden bir hadisle başlayalım"³ diyerek şu hadisle başlar.

"Ümmetimin kesada uğraması, ümmetimin fesada düştüğü zamandır. Ancak ümmetim fesada düştüğünde sünnetime sarılan müstesna. Onun için yüzbin şehid ecri vardır."

Rivayet Ebu Hureyre'den gelmektedir. Taberânî'de *لَمْ تَمْسِكْ بِسُنَّتِي عِنْدَ فُسَادِ أُمَّتِي لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ* şeklinde geçmektedir.⁴ Hilyetu'l-Evliyada geçen bir tarikte de *لَهُ أَجْرُ مِائَةِ شَهِيدٍ* - yüz şehid ilavesi bulunmaktadır.⁵ Mevlâna kitabında şerhini yaptığı bu hadisi en sahih haberler arasında sayar.⁶

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Araştırma Görevlisi, mdilek25@hotmail.com

¹ Mevlâna, Mecâlis, s.21

² Mevlânâ, Mecâlis, s.89

³ Mecâlis, s. 27

⁴ Taberani, el-Mu'cemu'l-Evsat, V, 315; Ayrıca Bkz. Kenzu'l-ummâl, I, 175,178

⁵ Ebu Nuaym, Hilye, VIII, 200

⁶ Mecâlis, s. 27

Mevlâna, Hz. Peygamber'in "Ümmetimin değerini yitirmesi, ümmetimin fesada düştüğü zaman olur." Diye buyurduğunu ifade eder ve bunu şu şekilde izah eder: "Yani benden sonra, ümmetimin İsa ve Musa ümmetine üstünlük sağladığı gibi ümmeti ümmetime üstünlük sağlayacak hiçbir nebi yoktur. Dinimin önceki dinleri geçersiz kıldığı gibi benim dinimi geçersiz kılıp değerden düşürecek hiçbir din yoktur."¹

Sordular, Ey Allah'ın Resûlü senin ümmetin ne yüzden değerden düşecektir?

Buyurdu ki, **ümmetim fesada başlayınca edinmiş olduğu bu şeref yok olur. Takva elbisesi, işte o daha hayırlıdır**"² denildiği üzere giydikleri ve iki dünyada parlayan atlas takva hilatı parlaklığını yitirir. İsyankarlık dumanı yükselince o semavi atlas hilatı ve o güzel Muhammedi ipek elbiseyi bozup isler içinde bırakır ve değersiz kılar.

Dediler varlığımızın bunu değerini isyankarlık güneşiyle erimeye başlayınca metaımızın yeniden değerlendirilmesi ve umut keselerimizin dolması için biz buz satıcılarının çaresi nedir? Cevap buyurdu: "Ancak ümmetim fesada düştüğünde sünnetime sarılan müstesnadır."

Mevlâna sünnete şöyle bir yorum getirir: "Yanlış yola düşüp de günah dikenliğine adım atıldığında diken yarası izini bulup ve inadına dikenlikte koşmamalarıdır."

"Senin için gül bahçesinin kapılarını açtık.

Dikenlikte daha ne dolaşırsın a yalın ayak?"

"İşlerde inat edeni yedi değirmenin (felekin)

Dönüşü un ufak eder.

Diyecek günah işleme konusunda inat etmeyip doğru yol olan sünnete yönelme gerektiğini bildirmektedir. Sünnete uymayanın da kendisi zarar edeceğini ifade etmiştir.

Mevlana sünneti dikenlikte doğru yolu gösteren işaretlere benzetir. Hz. Peygamber, imdada yetişenin olmadığı belirsiz yolda yolcular o işaretleri arasınlar, bu çölde şaşkınlığa düşmesinler, tıpkı avcıların karda av izini arayıp av peşinde koştukları gibi adı sünnet olan ayak izini yolda arasınlar diye işaret ve göstergeler yükselttiğini, bu çöle direkler diktiğini ve üst üste taşlar koyduğunu, böylece ümmetin dalalet ve şaşırmaşlık karında Resulullah'ın yönlendiriş, başlangıç ve sonuç adımlarının izlerini aramaları gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamberin adımlarını izleyerek isyankarlık dikenliğinden dizginlerini çevirenler kabul gülistanına düşer ve ebedi işretin müdavimleri ve ebedi memleketin padişahları olan sevgililer ve şehitlerle dost olup kadeh arkadaşlığı ederler. Çünkü: **"Onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle bir aradadır."**³ Mevlana, bu da bir şey mi hatta şehitlerin üstün olanlarına da üstünlük kazanırlar. Nitekim ona "yüz bin şehit ecri vardır" diyerek bu ecrin ne kadar yüksek olduğunu ifade eder. Bu üstünlüğün de sebebinin ne olduğunu Hz. Peygamber'in dilinden anlatır.

Sordular: "Ey Allahın Resulü! Niçin üstünlük kazanırlar? Çünkü onlar da amelde bulunurlar, bunlar da. **"İnsan için çalıştığı dışında başka bir şey yoktur"** **"Senin ücretin çaban ve çektiğin sıkıntın ölçüsündedir"**,⁴ **"Kimin tartılan ameli ağır gelirse"**,⁵ gibi adalet terazileri ortada iken nasıl böyle bir şey olabilir?

Bu suali sorana hitaben sen, zerre kadar aklın varken, bahçede çalışan ırgatlara çalıştıkları gün karşılığı ücret veriyorsun da adaleti tam, hiç kimseye zulmetmeyen Allah bunu bilmez mi? Öyleyse bunda bir sır vardır diyerek şu cevabı verir: "Bilin ki, sel var gücüyle dağdan sökün ederek aşıkçasına, denize dönüp kavuşuyor, bunca elleriyle, ayaklarıyla- nitekim sular birbirlerinin elleri ayakları ve binitidir- birbirlerinden güç alarak dağları ve çölleri sürüklüyor, Ceyhun'lar kendi asılları ola denize kavuşuyor ve her damla, "Hoşnut olarak Rabbine dön"⁶ diye haykırıyorsa bunda şaşacak ne var? Asıl tuhaf, garip ve çetin olan,

¹ Mecâlis, s. 28

² A'raf, (7),26

³ Nisa, 4, 69

⁴ İnsan, 22

⁵ El-Kâna, (101),6

⁶ Fecir, 89/28

dağ ortasında ya da bir mağara ağzında veya amansız bir çölde yalnız kalmış elsiz ayaksız, ve basamaksız, elsiz ve tutamaksız bir damlanın, kendi kayanağı olan denize arzu ve iştiaqla, selin yardım ve desteği olmaksızın yuvarlanması, çölü önüne katıp götürmesi ve zevk binitine binerek coşku adımlarıyla denize doğru koşmasıdır.” İfadeleriyle bunun hikmetini ifade eder.

Mevlâna Hz. Peygamberin “Ancak ümmetimin fesadı zamanında sünnetime sarılan müstesna” ifadesini şöyle yorumlar: “Yani cananın denizinden uzak kalmış, su ve toprak aleminde can ve gönül coşkusuyla arasına perdeler girmiş o özlemlî can damlası karaya düşmüş balık gibi çırpınır da öteki damlalar ona yar olmaz. Kimi damlalar toprağa karışmış, kimi damlalar yapraklara tutunmuş, kimi damlalar karanlıklar vesvesesinde kendilerini çarpmış, kimi damlalar ağaçlara sütanneliği ederek köke yönelmiştir. Her can damlası bir şeyle meşgul olmuş, denizi unutmuştur. Halbuki o sellerin, yani o yüz bin damlanın bir araya gelerek birbirlerinden aldıkları güçle yol açıp ilerleyerek yaptığı işi, şimdi dostlarından ayrı kalmış şu tek bir damla yapıyor, o sellerin, yani o yüz bin damlayla birlikte geçtikleri ovalarla vadileri, o aynı yolu, o geniş çölü tek başına arkadaşsız ve destekçisiz olarak, Cebbâr olan Rabbe tevekkül edip geçiyor. Çünkü **“Çaba gösterilirse bir iş bin iş gibidir.” “Sayıları azdır, fakat saldırıya geçtiklerinde çoktur”**

Öyleyse o tek bir damla, “ancak sünnetime sarılan müstesna” hükmünce yüzbin damlanın yaptığı işi yapmıştır. Bu damla değil, damla görünümlü bir seldir.

Şu şiirle de bu manaları pekiştirir:

“Geminin denizde olması şaşırtıcı değildir.

Bir gemide bin deniz olması şaşırtıcıdır.”

Mevlana hadisi yorumlarken hadisin ruh ve özünün kavranılması gerektiğini ifade eder: “Yine geldik Mustafa’nın hadisinin anlamına, irdelenip açıklanmasına ve onun ruh ve özünün sırrına. Ne mutlu özü olana, canı olana. O öz olmalı ki özü kavrasın. O can olmalı ki candan tat alsın. A sevgili canım, ey talibim! Sen talep etmede bir kabuktan sıyrılınca anlam gelini de bir kabuktan sıyrılır. Sen ikinci kabuktan sıyrılınca o da ikinci kabuktan sıyrılıp şöyle der:

“Biricik olursan gönülmü seninle bir kılalım

Başkalarını sevip arzulamaktan gönülmü uzak tutalım.”

Sen kabuktaki heva ve arzuların hükmüne yeniden girersen, o da örtüye bürünür. Dersin ki: “Ey anlam gelini, ey âlemin arzuladığı! Ey gaybi suret, ey kusursuz yetkinlik! Yüzünü gösterip de neden tekrar gizlendin?” O da cevap verir: “Sen heva ve arzuların örtüsüne büründün de ondan.” İfadeleriyle heva ve arzulardan sıyrılmak suretiyle hadisin anlamının yakalanacağını bildirir.

İKİNCİ MECLİS

Mevlana’nın İkinci Meclis’teki yorumladığı hadis şudur:

Günahların zilletinden çıkıp takvanın izzetine erişen kimsyi Allah da malsız zengin eder, aşireti olmaksızın yüceliğe eriştirir. Allah’ın verdiği az rızka razı olan kimsenin az amelinden de Allah razı olur.”¹

Mevlâna bu rivâyetin Hz. Ömer’den geldiğini söylemektedir. Ancak rivâyet Hz. Ali’den gelmektedir. Bu hadisin yorumunda; “Yani, gösteriş ve gaflet töhmetinden arınmış olarak günah zilletinden takva ve korku sahrasına adım atan, takva iksirini manayı arayış eliyle büyücü, gaddar, hilekar ve emredici nefsin bakırına döken ve mücahede adımıyla müşahede nurlarına doğru yürüyen herkesi “Allah, malsız zengin

¹ Şuabul-İman, V,450; Hilye, III, 191 Bunun garib bir hadis olduğunu ancak az bir kısmının merfu olarak rivayet edilmediğini belirtir. Hadisin Hilye’deki metni şu şekildedir:

عن أمير المؤمنين علي رضي الله تعالى عنهم قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نفل الله عز وجل من ذل المعاصي إلى عز التقوى أغناه بلا مال وأعزه بلا عشيرة وأسنه بلا أنيس ومن خاف الله أخاف الله تعالى منه كل شيء ومن لم يخف الله أخافه الله تعالى من كل شيء ومن رضي من الله تعالى باليسير من الرزق رضي الله تعالى عنه باليسير من العمل ومن لم يستحي من طلب المعيشة خفت مؤنته ورعى بالله ونعم عياله ومن زهد في الدنيا ثبت الله الحكمة في قلبه وانطلق الله بها لسانه وأخرجه من الدنيا سالماً إلى دار القرار

eder.” Yani uluhiyet faziletinin yetkinliği, sırf rububiyet lütfuyla bu kulu malsız zengin kılar.¹ Takva onun süsü olur. Sakınma onun sermayesi olur. Ticaretle uğraşanlar, mal çokluğuyla zengin olunduğunu sanırlar... fakat yanılmaktadırlar. Çünkü âlemin ulusu [asıl zenginlik, kalp zenginliğidir, mal zenginliği değil.” Akıl sahipleri, zenginliğin maldan kaynaklandığına inanmışlar, ama yanılmışlardır. Fakat hak dergahına âşık olanlar, zenginliğin namaz darphanesinde yakarış akçesiyle niyaz sikkesi elde etmekten kaynaklandığına inanırlar.”²

Mevlâna bu hakikati, hikâye bu ya diyerek bir hikaye anlatır. Bir tilki ormana gider. Orada bir ağacın gölgesinde asılı bir davul görür. Her yel estiğinde ağacın dalı davula çarpar ve davuldan çıkan ses tilkinin kulağına gelir. Tilki, davulun büyüklüğünü görüp sesin yüksekliğini duyunca, ihtirası yüzünden, davulun etiyle derisinin cüssesi ve sesi ölçüsünde çok olacağını düşünerek tamaha düşer. Bütün gün akşama dek davula ulaşmak için çabalar ve başka işle ilgilenmez. Davulun çevresinde dikenler ve düşmanlar bulunduğundan birçok tedbire başvurarak sonunda davula ulaşır. Oraya varıp davulu parçalayınca yiyecek hiçbir şey bulamaz ve tıpkı dünya aşıklarının ölüm gecesi yaptıkları gibi dövünmeye başlar:

“Arım elden gitti, daba kötüsü ağ da yırtıldı.

Şarap tortulaştı, daba kötüsü kadeh de kırıldı.

Yüreke yandı, daba kötüsü yaptıklarım da boşmuş.

Din zayı oldu, daba kötüsü dünya da yarım kaldı.”³

Fakat bilgiyle gözleri aydınlananlar ve ilahi dergahı gözlerine sürme çekmiş olanlar, bu tilki ormanında davul sesine iltifat etmeyip kalıcı av ararlar.

“Tassı gecede yolculuk eden yolcular,

Şahların taçlarına küçümseyerek bakanlar.

ÜÇÜNCÜ MECLİS

Mevlana üçüncü meclisin hadisinin Dürerü'l-Ahbar'da geçtiğini söyleyerek hadisi aktarmaya başlar. ⁴

Hz. Peygamber, Hârise şöyle der: “Hârise nasıl sabahladın?” Hâris der: “ İmanlı olarak sabahladım.” Hz. Peygamber: “Her doğru sözün bir alameti vardır. İmanın alameti nedir?” Haris der: “Nefsimi dünyadan alıkoydum. Gündüzü susuz, geceyi uykusuz geçirdim. Sanki Arşı açıkça görüyordum ve birbirlerini ziyaret eden melekleri seyrediyordum. Bağrışan cehennemlikleri görüyordum.” Peygamber: “Gerçeği buldun, bırakma.” Buyurur ve ashabına dönüp şöyle der: “ İşte Allah’ın kalbini (celalinin) nuruyla ışıktırdığı kul.” ⁵

Mevlana Hz. Peygamber’in Ey Haris gerçeği buldun bırakma ifadesini şu şekilde yorumlar: “Doğru yolu buldun ve gördün. Görmekte olduğun üzere sağlam yürüki gödüğün senin makamın olsun çünkü görmek başkadır, mülkü olmak başka. ⁶

Hâris, gündüz oruçluydum, gece uyku uyumadım, dünyadan uzaklaştım da böylece halkın duymadığı bu şeyleri görüp duydum, diye kulluğunu ortaya koyunca Hz. Peygamber, Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun, lütuf yoluyla onu, namazını görme, niyazını anlatma ve bunu Hakk’ın inayet ve bağışı olarak gör, diye uyardı.⁷

¹ [m, s.93]

² M, 95

³ Mecalis, s. 97

⁴ Abdurrezzak, Musannaf, XI, 129; Hadisin Abdurrezzak’ın Musannafındaki metni şu şekildedir.

أخبرنا عبد الرزاق عن معمر بن صالح بن مسمار وجعفر بن برقان أن النبي صلى الله عليه وسلم قال للحارث بن مالك ما أنت يا حارث بن مالك قال مؤمن يا رسول الله قال مؤمن حقاً قال فإن لكل حق حقيقة فما حقيقة ذلك قال عزفت نفسي من الدنيا وأسهرت ليلي وأظمأت نهاري وكأني أنظر إلى عرش ربي حين يجاء به وكأني أنظر إلى أهل الجنة يتزاوون فيها وكأني أسمع عواء أهل النار فقال النبي صلى الله عليه وسلم مؤمن نور قابله

⁵ Abdurrezzak, Musannaf, XI, 129; Mu’cemu’l-kebir, III, 266; Şuabu’l-iman, VII, 363

⁶ Mecalis, s.113

⁷ Mecâlis, 114

Bunu da bir hikaye üslubu içerisinde anlatır. Şah'ın elinden ak bir doğan uçtu, bir buyrukla bir damın köşesine kondu. Çocuklar o doğanın görkem ve güzelliğine hayran kaldılar. [Çocuklar] uzaktan "bili bili" yaparlar ve sanırlar ki sultanın doğanı, onların bili bililerinden dolayı oraya kondu. O doğanın, padişahın inayeti sayesinde o harabe köşesine konduğunu bilmezler. "Allah, onun kalbini celalinin nuruyla ışıklandırmıştır."¹ Yani gündüz şöyle yaptım, gece böyle yaptım, deme. Sadece de ki Allah, inâyet ve bağışıyla günlüme ve gözüme rahmet ederek gündüzü aydınlatıp geceyi gizledi.²

DÖRDÜNCÜ MECLİS

İLK HADİS

"Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki insanları yüzlerinden tanırlar". 'Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki onları, kulların ihtiyaçlarını gidermiye memur etmiştir; insanlar, hacetleri olunca onlara kaçar, sığınır; Onlar, Allah'ın azabından emindirler" ve "Yüce Allah'ın öyle kulları vardır ki onları, kulların faydaları için nimet vermek üzere özelleştirmiştir; ihsanlarda bulundular mı, onları faydalandırır; o faydaları men'ettiler mi de men'ettiklerinden alırlar, başkalarına verirler"

Mevlana hadisi bu şekilde zikretmektedir.

Aynı zamanda Tasavvuf terimi olan rıcalul'-gayb ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bu rivayetler Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde de geçmektedir. Hatta bu kişilerin sayıları hakkında da bilgi vardır.³ Buna göre Hz. Ali ırakta iken onun yanında Şamlılar zikredilerek "Allah'ım onlara lanet et" denildi. O da hayır öyle demeyin çünkü ben Hz. Peygamber'den şu işittim: " Abdallar Şamdadır ve 40 kişidir, biri vefat ettiğinde yerine başka Allah yerine başka birini geçirir. Onlarla yağmur yağar, düşmanlara karşı zaferler kazanılır, Şam ehli üzerinden onlar sayesinde azap giderilir. "⁴

Mevlâna bu hadisin yorumunu şu şekilde yapar: "Allah'ın, suyla topraktan ibaret dünyada candan ve gönülden temiz kulları vardır. ⁵ Allah, bir kulu yakınlık(kurb) makamına layık kılıp ona ebedi lütuf şarabı tattırırsa, onu dışını ve içini riya ve nifaktan arındırır. Onun içinde başkalarına sevgiye yer kalmaz. Gizli lütfâ tanık olur, varlığın hakikatine hikmet gözleriyle bakar, yaratılmıştan yaratana bakar, takdir edilmişten takdir edene ulaşır. İşte o zaman yaratılmışlardan sıkılıp yaratıcının sevgisiyle ilgilenir. Gözünde dünyanın önemi kalmaz, aklından ahiret geçmez. Gıdası sevgiliyi zikretmek olur. Bedeni Ma'bud'un özleminin heyecanıyla süzülür, canı sevgilinin sevgisiyle erir.

Peygamberimiz buyuruyorki işte bu kullar âleme rahmettirler. Belalar onlarla giderilir. Onlar halkın güvencesidir. Onların güvencesiyle rızık kapısı açılır, bela kapısı kapanır. Yağmur gibidirler. Nerelelere yağsalar kutlu ve bereketlidirler. Hareket halindeki hazinedirler, hayat vericidirler. Hayat suyudurlar. Yağmur yere yağsa buğday ve nimet üretir, denize yağsa inciler üretir, midyeler inciyle dolar.

Kimi araştırmacılar derler ki burada karadan maksat insanın velilerle birlikteliğin bereketiyle donanan dışyüzü ve bedenleridir... denize yağmaktan kasıt ise velilerle birliktelik sayesinde gönüllerin dirilmesi, gönüllerin görür duruma gelmesi ve gönüllerin aydınlanması ve can denen taze gelinin ilim, bilgi, coşku ve zevk incileriyle süslenmesidir. ⁶

¹ Mu'cemu'l-kebir, III, 266; Şuabu'l-iman, VII, 363

² Mecâlis, 114

³ Bu konularda en aşırı ve sert tavrı sergileyen İbn Teymiye bile hadislerin bir kısmını, özellikle "ebdal" hadisini, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer almasından dolayı reddedemiştir. Bkz. Yılmaz, İslam Tasavvufu (el-Lüma' Tercümesi), s. 543; Uludağ, "Abdal", DİA, s. 60; Ögke, Ahmet, s. 4

⁴ Ahmed b. Habel, Müsned, I, 112; Müsneddeki metin şu şekildedir.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو المغيرة ثنا صفوان حدثني شريح يعني بن عبيد قال ذكر أهل الشام عند علي بن أبي طالب رضي الله عنه وهو بالعراق فقالوا العنهم يا أمير المؤمنين قال لا إني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : الأبدال يكونون بالشام وهم أربعون رجلاً كلما مات رجل أبدل الله مكانه رجلاً يسقى بهم الغيث وينتصر بهم على الأعداء ويصرف عن أهل الشام بهم العذاب Muhakkik Suyab el-Amavut, hadisin inkita'dan dolayı zayıf olduğunu belirtmiştir. Mecmau'z-zevaid, X, 62; Heysemi , Ahmed b. Hanbel hadisinin Şureyh b. Ubeyd'in dışındakilerin Sahih ricalinden olduğunu Şureyh'in de sika olduğunu bildirmiştir.

⁵ Mecâlis, s. 131

⁶ Mecâlis, s. 133

BEŞİNCİ MECLİS

Beşinci Meclisteki zikredilen ilk hadis, bir tek hadis değil, birkaç farklı hadistir. Mevlana, Hz. Peygamberin faziletlerinden söz ederek sonunda işte faziletlerinden sadece bir nebzesini duymuş olduğun bu ulu zat şöyle buyuruyor diyerek birkaç hadisi peşpeşe sıralar.

“İlim kalplerin hayatı, amel günahların kefaretidir. Buna benzer bir hadis Müsned’de geçmektedir.¹

İlmin kalplerin hayatı olduğuna dair hadisi şu şekilde yorumlamaktadır: “Çünkü ilim kalbin bilincidir. Bilinçli olmak diriliktir. Bilinçsizlik ölmüştür. Elin habersiz olunca soğukun sıcaklığın farkında olmaz, yaradan haberi olmaz. Şimdi kalp, ele testiye tut diye işaret etse de el kalbin işaretine itaat etmezse, eğer bu itaatsizlik bir özür ve hastalıktan dolayı ise, o ele diri el demezler. Çünkü kalbi anlar. Kalbin dediğini yapmak ister, ama hastalığın geçmesini bekler. Ancak kalbin işaretinden hiç haberi olmayan, hiçbir edimde bulunmayan ve kalbi hiç gözetmeyen; soğuk mu sıcak mı, ateş mi yararı bilmeyen el ölü el gibidir. Aynı şekilde bilmeyen ve ibadetin sıcaklığının etkisi nedir, günahın soğukluğunun etkisi nedir, ikaz yararının etkisi nedir hissetmeyen her insan da tıpkı o ölmüş el gibidir. Kişinin dış görünüşü vardır, ama manası yoktur. Nitekim bahçelere korkuluk olsun diye bir adam yaparlar. Gece insan onu bağ bostanını koruyan bekçi sanır. Oysa o insan değildir. Gün ışığında ona bakanlar onun insan olmadığını bilirler. “Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.”² Nefis ve heva karanlığından çıkar da kalbin sabah ışığına girer ve kalbin nuruyla bakarsan, din bahçesinde insanların çoğunu o bostan korkuluğu gibi görürsün.³

Amelin günahların kefareti olduğunu bildiren hadisi ise şu şekilde yorumlamaktadır: “Salih amel, kötü amelleri temizleyip yok eder. Mesela sen, filan kimse bana şöyle kötülük etti, şöyle uğraşıp düşmanlık etti, diye düşündün. Onu döveyim, hapsedeyim diye öfkelenedin. Sonra yine filan gün şöyle iyilik etti, şöyle hizmette bulundu ve benim için filan kimseyle savaştı diye, düşündün. Böylece o öfken geçti. Böyle bir dostu incitmek yakışık almaz, yaptığı hata kasti değildi, diyerek onu mazur görmeye başladın. Aynı şekilde cömertlerin en cömerdi de uyulması gereken hükümler buyurdu ve kullara kötülükten ve bozgunculuktan dolayı özür dilemeyi öğretti. Nitekim hastalıkları gidermek için ilaçları yarattı. Günahların kılıç, ok ve mızrak yaralarını önlemek için zırhlar ve kalkanlar yarattı. Kılıççı şeytan kılıç keskinleştirirken kılıç keskinleştirirken kalkancı akıl ve bilgi, kalkancı sağlamlaştırır. Ok yontucu nefis, okun ucunu sivriltilirken tövbe zırhçısı, zırhın halkalarını sıkılaştırıp sağlamlaştırır. Kardeş, kılıca doğru gidiyorsun, tövbe ve ibadet kalkancı olmadan gitme.⁴

Mevlâna’nın ilk olarak sunduğu hadisin biri de şudur:

“İnsanlar iki guruptur: Rabbani âlim ve kurtuluşu öğrenmeye çalışanlar. Geri kalanlar ise sıradan insanlardır.⁵

İnsanların iki türlü olduğuna dair hadisi ise şu şekilde yorumlamaktadır: “Âlim, tıpkı kılavuz gibidir; yolda giden yolcuların işlerine yarar. Âhiret yolculuğuna gönüllü olmayan, kılavuzun kadrini ne bilir? Âlim ağır hastalıklar için tabiptir. Perişan hasta bilir tabibin kıymetini. Parasını malını feda eder de canını kurtarmaya çalışır. Ölü ne bilsin tabibin kıymetini? İlaç bir derdi olanın işine yarar. Derdi olmayıp da sadece kulağıyla duyan ilacın kıymetini ne bilir? Göz ağrısı olmayan, göz ilacını ne yapsın? Göz ağrısı olan için yarım dirhem göz ilacı yüzbin dirheme bedeldir. (Mecalis, s. 151)

¹ Müsned, II, 457; عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم يرويه عن ريكم عن رجل: كل العمل كفارة والصوم لي وأنا أجزي به ولخولف
 في الصائم أطيب عند الله من ريح المسك
 Şuayb el-Amavut tahkikinde bu hadisin isnadının Buhari ve Müslimin şartına uyduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Bkz. Mecmau’z-zevâid, III, 416

² A’raf, 7/198

³ Mecalis, s. 150

⁴ Mecalis, s. 151

⁵ Darimi, I, 109; Hadisin metni şudur: قال: أخبرنا المعلى بن أسد ثنا سلام هو بن أبي مطيع قال سمعت أبا الهيثم يحدّث عن الضحاك قال قال: عبد الله بن مسعود: اغد عالماً أو متعلماً ولا خير فيما سواه

Bu hadisin munkatı olduğu belirtilmiş, çünkü Dahhâk b. Muzâhim’in İbn Mes’ud’dan hadis işitmediği ifade edilmiştir. Hadisin râvileri sikadır.

Bu gerçeği de bir şiirle dile getirir.

“Dıydun mu, bilmeyen biri...”

Dışı ağrıyan birini ziyarete gütmiş.

Yeldir, demiş, bundan dolayı üzülme.

(Hasta) demiş, evet, ama bu sana göre öyle.

Benim içinse bu sancı çelikten bir dağ gibi,

Sancı senin olmadıği için sana yel gibi geliyor. ¹

Mevlananın takdim diğer bir hadis de şudur:

“Cennet bahçelerinde otlayınız. Denildiki cennet bahçeleri nedir? Dedi, zikir halkasıdır. Denildi, otlamak nedir? Dedi, duaya rağbet etmektir.² İlmî ve âlimleri sevenin günahı kesinlikle sayılmaz.”³

ALTINCI MECLİS

Altıncı Meclis'in ilk başında yer alan Hadis Ebu Zer Radiyallahu anh'dan gelmektedir:

Ebû-Zer der ki: **“Hz. Peygambere Musa'nın sahîfelerinde ne var; ne yazılı diye sordum. Dedi ki Musa'nın suhufunda şu sözler var: “Ölüme kesin inanan insan nasıl sevinç duyar, şaşarım. Ateşe inanan kişi nasıl güler, şaşarım. Hesaba inanan kişi nasıl kötülük eder, şaşarım. Dünyanın zevale ereceğine ve mensuplarının tersyüz olacağına inanan kişi nasıl olur da dünyalık topar buna güvenir, şaşarım.”⁴**

Bu hadisin açıklamasında ise Mevlana şu ifadelerle yer verir: “İman meydanına adım atıp cehenneme ve cehennemın katmanlarına iman eden Mâlik ile yardımcılarının şöhretini duyan kul, nasıl olur da bu bela potasında ve iptila zindanında neşeyle güler, şaşarım.”

“Değerli ömrü sona yaklaşmış ve ölüme iman etmiş bir kul, nasıl olur da bunun için azık tedarik etmez ve mezar sorgusuna inandığı halde nasıl olur da cevap hazırlamayıp neşelenir, şaşarım.”

“Söz ve davranışının zerre zere hesabının tutulduğuna, “Kim zerre kadar iyilik ederse onu görür”⁵ hükmüne ve adalet terazisinin kurulduğuna inanan bir kul, nasıl olur da boş işler yapar, şaşarım.”

“Dünyanın vefasızlığını gören, sevdiklerini toprağa veren ve Kur'an okuyucularının “Her nefis ölümü tadacaktır.” Dediklerini duyan bir kul, nasıl olur da bunca sevgi, muhabbet, ihtiras ve iştiaqla dünya malı topar ve dünyaya gönül verir, şaşarım. Ölülerin kefen ve mezarlarını görüp dostların ayrılıklarını tadar. Ama aynlık acısından dostların tattığını bir gece bile tatmamış olan, vuslatın kıymetini ne bilsin? ;O, dert görmemiştir, merhemın kadrini ne bilsin?⁶

Hayır kardeş, hayır! Bu zindandan çıkmaya çalış. Pişmanlık yolunda tövbe adımıyla yürü ki bu dünyada her ikisi de senin olsun. Bu daha ne kil Hatta bundan daha büyük bir çaba gösterip din binitini hızlı sürersen, dünyayı seyretmekten geçersin ve celal sahibinin cemalini göreceğin için ukbaya bile bakmazsın. “lâ” süpürgesiyle herşeyi süpürürsün.”

¹ Senâî, Hadîkatü'l-Hakika, s. 536, beyit: 20-21, s. 537, beyit: 2

² Tirmizi, Deâvât, 82; İbn Hanbel, III, 150. **ما رياض الجنة فارتعوا قال وما رياض الجنة ؟** Tirmizi hadise *basen garib* demektedir.

³ El-İlelî-Mütenâhiye, I, 107; Musannıf bu rivayetin Hz. Peygamber'den gelmediğini ifade etmiştir. Hadisin metni şudur: **عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أكرم عالما فقد أكرم سبعين نبيا ومن أكرم متعلما فقد أكرم سبعين شهيدا ومن أحب العلم والعلماء لم يكتب عليه خطيئة أيام حياته**

⁴ Kenzu'l-ummâl, XV, 1375; XIV, 172; Uzunca bir hadisin bir kısmıdır: **فما كان في صحف موسى ؟ قال : كانت عبرا كلها : عجب لمن أيقن بالموت ثم هو يفرح عجب لمن أيقن بالدار : ثم هو يضحك عجب لمن أيقن بالقدر ثم هو ينصب عجب لمن رأى الدنيا وتقلبها لأهلها ثم أطمأن إليها عجب لمن أيقن بالحساب غدا ثم لا يعمل**

⁵ Zilzal, 99/7

⁶ Mecalis, s. 166

Allah'ın cemalinden başkasına bakma, Hakk'ın keliminden başka söze kulak verme ki padişahın haslarının hası olsun.”

“Yar ile gül bahçesinden geçtim
Farkında olmadan güle öylesine bir baktım
Sevgilim görünce beni, utan, dedi, utan...
Benim yüzüm burdayken güle mi bakıyorsun?¹

YEDİNCİ MECLİS

Bu Meclisteki hadis Hasan-ı Basrî'den rivayet edilmiştir.

Hasan-ı Basrî'ni şöyle dediği rivayet olunur: *“Hepsi de Peygamber'den, Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun, hadis duymuş olan bir gurup, Peygamber'in şöyle söylediğini bana söyledi: “Yüce Allah, akı yarattığında ona , otur, dedi, o da oturdu. Sonra ona kalk dedi, o da kalktı. Sonra gel, dedi, o da geldi. Git, dedi, gitti. Sonra, konuş, dedi, konuştu. Sus, dedi, sustu. Sonra ona, bak, dedi, baktı. Bakışını çevir, dedi, çevirdi. Anla, dedi, anladı. Sonra ona dedi ki izzetime, celâlime, azametime, büyüklüğüme, egemenliğime, cebrime, yüceliğime, mekanımın yüksekliğine, arşa istivama ve yaratıştaki gücüme and olsun ki senden daha yüce birini yaratmadım, benim için hiçbir şey senden daha sevimli değildir. Seninle bilirim, seninle bana kulluk edilir, seninle bana itaat ederler, senin vesilenle iyilik ederler, seninle [insanlara] kınanırım, sevap da sanadır, ceza da sana. Allah Resulu ne doğru söylemiştir.”²*

Mevlana bu hadisin yorumunda şu ifadelerle yer verir: “Akıl nedir? Büyük âlemin kandili, Sina dağı'nın nuru, “şu emin belde'nin” adaletli yöneticisi ve âlemlerin Rabbi hazretlerinin âdil halifesidir. Akıl nedir? Güzel huylu âdil sultandır, “ondan başka ilah yoktur” rahmetinin gölgesidir. Akıl kimdir? Anınmışlık çardağının erdemlerinin oturup beklediğidir. Kendisinden “Dünya ahretin tarlasıdır”³ ambarının sahiplerinin başak topladığıdır.

Mevlana aklın şerhine devam edelim der ve aklın şerhinin gönlü açtığını ifade eder. Akıl nedir? Güçlülüklerin düğümünü çözücüdür. Zorlukların içinde gizli gelinleri süsleyendir. Sabahları açığa çıkaran Rabbin huzuruna doğru yaptıkları yolculukta ruhlara kılavuzdur. Allah akı mekânsızlık âleminden ve gaybde gizlenmekten çıkıp varlık sahrasına getirdi de böylece varlık sahrası bu yüce güneşten nur ve ışık aldı. Allah, aklın hünerlerini ve özünde bulunan tuhaflık, ilginçlik ve güzellikleri varlıklara göstermek ve fazilet yoluyla insanı hepsinden seçkin kılıp ayırmayı diledi. Bu sikkenin saflık, temizlik ve kusursuzluğunun ortaya çıkması için bir terazi gerek. Çünkü on sekiz bin âlemde hiçbir şey terazinin tanıklığı olmadan ne yücelir, ne de alçalır.

Sonuç

Mevlâna Mecâlis'-i Seb'a'da 40 civarında hadis zikreder. Bunlardan bir kısmı asıl şerhettiği hadislerdir. Bu hadisleri hikâyelerle ve şiirlerle halkın anlayacağı tarzda yorumlar. Mevlâna, yedi meclisinde şerh ettiği hadislerin konuları bakımından tasnifi şöyledir:

1. Doğru yoldan ayrılmış toplumların hangi yolla kurtulacağı.
2. Suçtan kurtuluş, Akıl yolu ile gafletten uyanış.
3. İnanç'daki kudret.

¹ Mecâlis, s. 166-167

² Taberani, el-Mu'cemu'l-Evsat, II, 235; VII, 190; Benzer bir hadis Taberani'de rivayet edilmiştir. Metni şöyledir:

عن أبي هريرة قال قال رسول الله : لما خلق الله عز وجل العقل [ص 236] قال له قم فقام ثم قال له أدير فأدير ثم قال له أقعد فقع فقام وعزني ما خلقت خيرا منك ولا أكرم منك ولا أفضل منك ولا أحسن بك أخذ وبك أعطي وبك أعرف وبك أعاقب وبك الثواب وعليك العقاب

³ Tin, 95/2

⁴ Tin, 95/3

⁵ Aduni, Keşfu'l-hafâ, I, 412

4. Tövbe edip doğru yolu bulanlar Allah'ın sevgili kulları olacakları
5. İlimin değeri.
6. Gaflete dalış
7. Aklın önemi

Mevlâna, Mecalis'te Hz. Peygamber'in makamını ve değerini bildiren pek çok hadis zikreder. Dört halifeye ve sahabeye selam eder. Kitabına aldığı hadisler arasında sahih hadisler olduğu gibi zayıf hadisler de vardır. Ancak ahkâm niteliğinden ziyade fazilete yönelik bir vaaz olduğundan bunlar normaldir. Zaten hadislerin pek çoğu sıkça duyulan tasavvuf erbabının kullandığı hadislerdendir..